

Uvod

Slovar novejšega besedja slovenskega jezika (SNB) zajema besede in besedne zveze slovenskega jezika, ki so se pojavile ali uveljavile po letu 1991 in niso bile obravnavane v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ). Bralcu omogoča vpogled v obsežen fond novih, živih besed, ki skupaj z besedjem, predstavljenim v SSKJ, odstirajo bogastvo in raznolikost sodobne slovenščine.

Slovar je samostojna enota, a hkrati del širše zastavljenega koncepta preнове in posodobitve SSKJ. Zato je zasnovan tako, da se navezuje na SSKJ ali kako drugače pritegne v obravnavo v SSKJ že uslovarjeno besedje. Zaradi večje praktičnosti je neposredno navezovanje na iztočnice v SSKJ pokazano s posebnim grafičnim znamenjem ^(SSKJ), ki obvešča, da gre za nov pomen že uslovarjene besede (*čarovnik*^(SSKJ) rač., *okužen*^(SSKJ) rač.) ali širjenje njenega pomena v novih besednih zvezah (*optični*^(SSKJ) *optično vlakno*). Za uporabnika zahtevnejše je posredno navezovanje na SSKJ, ki je razvidno pri novih besedotvornih oblikah in upoštevanje v razlagalnih postopkih. To pomeni, da mora uporabnik v tako urejenem slovarju upoštevati morebitno uslovarjenost posameznih besed v SSKJ, zato bo našel npr. besedo *datotečen*, ne pa besede *datoteka*, ker je ta že v SSKJ, našel bo *alergijski* in *alergogeni*, ne pa v razlagi uporabljene besede *alergija*, ker je ta predstavljena že v SSKJ. Iz te načelne rešitve pa je tudi že mogoče razbrati, da so določene, v slovarju obravnavane novejšje besede nove glede na besedotvorno obliko, ki razširja v SSKJ že registrirano besedno družino. Pojem novejšje besedje se torej ne omejuje zgolj na nova poimenovanja nove predmetnosti, kot bi si kdo lahko preveč preprosto predstavljal prenavljanje jezika, temveč je tudi posledica pomenskih, besedotvornih ali frazeoloških dogajanj v jeziku samem. Preden pa si ogledamo različne tokove generiranja novega besedja, moramo pojasniti, od kod smo zajeli novejšje besedje.

Slovar, ki smo ga pripravili znanstveni in strokovni sodelavci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, temelji na slovaropisni tradiciji SSKJ in sledi novim slovaropisnim usmeritvam z uporabo korpusnega gradiva.

Pri sestavi geslovnika smo se oprli na zbirko novejšega besedja, ki je nastala v okviru projekta *Novejša slovenska leksika (v povezavi s spletnimi jezikovnimi viri)*. Projekt, ki je potekal v Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik v letih 2007–2009, je bil zasnovan kot predstavitev nove leksike in leksikalnega stanja v slovenščini za dopolnitev zbirk in geslovnikov novejšega besedja za različne tipe slovarjev standardne slovenščine. Najpomembnejše pa je, da je bil za pripravo zbirke novejšega besedja kot temeljni gradivni vir uporabljen besedilni korpus *Nova beseda* (javno dostopen na naslovu http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html), ki je nastajal na Inštitutu za slovenski jezik od leta 1994. Ta korpusno zgrajeni geslovník je bil primerno izhodišče za slovarsko obravnavo, ki korpusno orientacijo v veliki meri razširja na slovarsko besedilo.

Na podlagi avtentične besedilne rabe, izpričane v tristemilijonskem besedilnem korpusu *Nova beseda*, smo v 5384 slovarskih sestavkih interpretirali 6512 pomenov in podpomenov aktualnih besed in besednih zvez, ki imajo svoj izvor v raznolikih področjih družbene dejavnosti. Obsegajo tako okoljsko tematiko kot popularno glasbo, tako politiko kot mladostniško kulturo, tako

računalništvo kot družabne igre. Živimo namreč v svetu hitrih sprememb, na katere se jezik vsakodnevno odziva z ubesedovanjem in upomenjanjem. Nastajajo nove besede, že znane besede dobivajo nove pomene, pozabljene besede se vračajo. Te tri stalnice so vodilo za kratko predstavitev raznovrstnosti v slovar zajetega besedja zadnjih dveh desetletij.

Najobsežnejši del slovarja je novo besedje, ki še nikoli ni bilo obravnavano v razlagalnem slovarju, ker gre za povsem nove izraze. Veliko novih besed namreč nastane, ko novi tehnološki izdelki in zamisli prodrejo med širšo javnost. V zadnjih letih kupujemo *LCD-zaslone*, točimo *evrosuper*, občudujemo *starodobnike*. Navajeni smo uporabljati *e-pošto*, *brskalnike*, tuji nam niso več niti izrazi, kot je *informacijska avtocesta*.

Gospodarsko-politično in sploh družbeno dogajanje je druga močna silnica, ki generira novo besedje. Z osamosvajanjem Slovenije v samostojno državo so povezani izrazi *osamosvojitelj* in *pomladnik*, s širitvijo Evropske unije pa smo v slovenščini dobili *evroskeptike*, *evroposlance* in *evrobirokrate*. Vojna na Balkanu je naplavila neljube izraze, kot sta *etnocentrizem* in *etnocid*. Prav tako pomemben vpliv na tvorjenje novih besed imajo tudi glasba, šport, moda in zabava. Besede kot *zimzelenček*, *trebušnjak*, *limonadnica* in *klepetalnica* so postale del našega vsakdana.

Še bi lahko opisovali vzroke za pojavljanje novega besedja, vendar je na tem mestu pomembneje omeniti, da novi izrazi ne nastanejo vedno v jeziku samem, ampak tudi s prevzemanjem iz drugih jezikov. Prevzeto besedje, ki je odraz sodobnih globalizacijskih procesov in medkulturnih povezav, je v slovarju močno zastopano. Posebej opazne so plasti besedja, prevzetega iz angleščine (*byte*, *bajt*), manj opazne iz nemščine (*müsli*, *misli*), francoščine (*sommelier*, *somelje*), italijanščine (*mozzarella*, *mocarela*) in japonščine (*sushi*, *suši*) ter drugih jezikov. Opozoriti je treba še na zelo očitno posebnost prevzetega besedja. Zanj je pogosto značilna variantnost zapisa, saj je prilagajanje izvorno tujega besedja zakonitostim slovenščine dolgotrajen in ne povsem predvidljiv proces, zato obsega tujo in/ali domačo različico. Kot tujo različico obravnavamo citatni zapis tuje besede (*byte*), pri katerem beseda ohrani grafično podobo izvirnega jezika ali jezika posrednika. V slovarskem besedilu je citatni zapis dodatno opremljen z oznako cit. tik pred izgovorom v oglatem oklepaju, kadar za slovenski knjižni jezik značilne zakonitosti ujemanja med glasom in črko s citatnim zapisom niso uresničene. Zakonitosti zapisovanja slovenskega jezika na izrazni ravni pa so dosledno uresničene v podomačeni različici zapisa (*bajt*). Upoštevajoč načelni pogoj, da mora beseda v slovarju izhajati iz potrditve v uporabljenih virih, je slovarski sestavek oblikovan tako, da na prvem mestu obravnava v rabi pogostejšo pisno različico (npr. *impeachment* in *impičment*, *karpačo* in *carpaccio*), navaja eno obliko, kadar ta v rabi prevladuje (*kapučino*, *ollie*), in seveda navede tudi uveljavljeno slovensko ustreznico za prevzeto besedo, če jo raba potrjuje (*obvod* za *bypass*, *smeško* za *smiley*, *snežno kolo* za *snowbike*).

Druga, enako pomembna skupina v slovarju so besede, ki so bile že obravnavane v SSKJ, a so v novih zgodovinskih, političnih in kulturnih okoliščinah dobile nov pomen. V SSKJ uvrščene besede *miška*, *črv* in *hrošč* so se iz pomenskega polja 'žival' v novejšem času premaknile na področje računalništva. Z ekonomijo se danes povezuje besedo *hči*, z medicino beseda *obvod*. Temu segmentu novega besedja je za lažje iskanje nadpisano grafično znamenje ^(SSKJ), kakor je bilo že omenjeno zgoraj pri obravnavi pomenske povezanosti pričujočega slovarja s SSKJ.

V slovarju je navzoča še tretja skupina besed, ki jih obravnavamo kot novejše, čeprav smo jih poznali že pred letom 1991. Te so predmet pozornosti zaradi visoke pogostnosti njihove rabe v novejšem času in dejstva, da v SSKJ še niso bile uslovarjene. Sem se uvršča raznovrstno

besedje: predvsem novejši besedotvorni tipi (*neimetnik, takojšnjost, kredibilnost, ekspertka*), splošnejša leksika kot posledica determinologizacije (*betakaroten, blokator, forenzik, steroid*) in reaktualizirano besedje iz ožje rabe (*borzništvo, borznoposredniški, pokušina*), če omenimo le nekaj najproduktivnejših plasti.

S pregledom najznačilnejših plasti novih besed v slovenščini zadnjih dveh desetletij je tako precej poenostavljeno pojasnjen zunanji okvir slovarskega besedila, tj. predstava o tem, ktere nove besede naseljujejo našo sedanjost. Ubeseđitev novih vidikov resničnosti pa dobiva konkretno vsebino v posameznih slovarskih sestavkih, ki so oblikovani pregledno in zajamejo izgovarjavo, besednovrstne in druge slovnične ter stilno-zvrstne podatke, pomensko razlago, avtentične besedilne zglede, sinonime in etimološke osvetlitve.

Družbene in ekonomske spremembe v zadnjih dvajsetih letih so pomembno vplivale na jezikovno rabo Slovencev. Namembnost in učinkovitost jezikovnega izraza vedno bolj izpodriva kulturne zahteve, rahlja jezikovne norme in vpliva na njegovo pretočnost. Zato so za novešje besedje značilne jezikovne lastnosti, ki so velikokrat v neskladju s predpisi o standardizaciji in kultivaciji jezika. Avtorji slovarja nismo želeli te jezikovne stvarnosti pred bralcem skrivati. Vendar smo si prizadevali, da bi bila kljub gradivski neustaljenosti slovarska obravnava novega besedja pregledna, informativna in uporabna za vse, ki se v vsakdanjem življenju srečujejo z novimi besedami.

Tako naj bi priročnik ne bil le vodnik po novem besedju, ampak dokument, ki nas vedno znova opozarja, da se jezik nenehno spreminja, da je gibljiv in sproščen, v slovarju ujeta besedje pa svojevrsten odsev časa, v katerem so besede živele, svojevrsten portret našega ubeseđovanja resničnosti na prelomu tisočletja.

Aleksandra Bizjak Končar
Sourednica slovarja